

KGH 200 år

af
Mads Lidegaard

Den Kongelige Grønlandske Handel fejrer sit 200 års jubilæum i år. Man plejer jo at benytte den slags lejligheder til at kaste et blik på fortiden, at placere fødselsdagsbarnet i dets historiske sammenhæng og nævne dets fortrin – mindre til en kritisk behandling af dets aktuelle status eller fortidens synder.

Jeg vil følge denne skik og ikke fremkomme med endnu et indlæg i den standende debat om KGHs funktion under nyordningen og dens fremtidige status, men prøve at fortælle om jubilarens virksomhed i de skiftende tider, forsøge at give et indtryk af denne virksomheds dagligdag og betingelser – og forhåbentlig derigennem give mulighed for en mere nuanceret forståelse for KGHs historiske funktion.

Det er ikke helt let. For hvis man tog en lærebog i de almindelige principper for handelsvirksomhed og holdt KGH op herimod, ville man nok finde, at denne sælsomme organisation med navn af handel på næsten alle områder har handlet næsten stik imod de mest elementære faglige principper. Igennem næsten alle de 200 år har man næsten

uændret bibeholdt et system, der satte profit i anden række, totalt undlod at følge økonomiens normale love om udbud og efterspørgsel og deraf svingende priser, som solgte en række varegrupper med stort tab, og med kunstigt forhøjede priser begrænsede salget af andre grupper, som havde kunnet give for tjeneste, som fastholdt ensartede priser overalt i landet uanset de reelle omkostninger lokalt o. s. v.

Man har altid haft let ved at kritisere KGH udfra forretningsmæssige præmisser, men det må være uretfærdigt, fordi det forretningsmæssige ikke har været den egentlige målsætning, og en bedømmelse må derfor ske på et langt bredere grundlag, i hele den samfundsmæssige sammenhæng.

Jeg vil i det følgende først give en grov oversigt over Handelens historie, derefter prøve at tegne et billede af de mennesker, der udgjorde dens stab kolonitiden igennem og deres dagligdag, –

på samme måde prøve at skildre dens forhold til den grønlandske befolkning og til landets anden koloniinstitution, missionen, og endelig foretage en opregning af de forudsætninger, man må være opmærksomme på ved en vurdering af Handelens virksomhed.

Historie.

Det almindelige Handelskompagni, som i en snes år havde haft ansvaret for handelen på Grønland, var omkring 1770 kommet i svære økonomiske vanskeligheder, ikke primært p. gr. af den grønlandske handel, der slet ikke tegnede så dårligt netop i de år, men grundet store tab i kompagniets andre områder. Det blev opløst i 1772, og regeringen overtog så i 1774 selv handelen på Island og Finmarken – og som en særlig afdeling handelen på Færøerne og Grønland, og fra årsskiftet 1775/76 fungerede da Den Kongelige Grønlandske Handel.

Regeringens motivation var bl. a. en vis optimisme i forbindelse med de krige, som de to store handelsrivaler, England og Holland netop i de år var indviklet i, og som naturligvis gav en neutral tredie magt særlige muligheder for at brede sig i det tomrum, som der ved opstod.

Fra starten søgte regeringen at bringe den nye statshandel ind under mere ordnede forhold og komme den udbredte vilkårlighed og de mange misbrug til livs ved at placere to overordnede embedsmænd i Grønland til at kontrollere virksomheden og ved at skabe ensartede regler for handelen og dens principper. Dette sidste skete ved udstedelsen af

den såkaldte instrux for handelsanlæggene i Grønland af 1782, hvori de hovedlinier blev nedlagt, som forblev gældende for regeringens politik kolonitiden igennem.

Det var i denne instrux, at princippet om at prioritere befolkningens velfærd højere end handelens rentabilitet blev knæsat, og der gives en række detaljerede regler for, hvordan dette kan ske. Og det er værd at bemærke, at man i tidens ånd definerer denne velfærd som en så vidt muligt uforandret og uforstyrret tilværelse indenfor det traditionelle fangersamfunds rammer.

Samtidig fik statshandelen eneret på handelen, et træk som især var rettet mod de farlige rivaler, de hollandske hvalfangere. Disse var dog så vel indarbejdede på markedet og så populære som handelspartnere for grønlænderne, at det er tvivlsomt, hvor meget den nye ordning havde hjulpet, hvis ikke en tragisk katastrofe for en hel hvalfangerflåde i Østgrønlands is med eet slag havde skaffet danskerne af med disse nærgående konkurrenter.

Alle disse reformer og forhold syntes at virke. Økonomien blev bedre, og Handelen skred da til den vigtige ændring at anskaffe sig sin egen Grønlandsflåde i årene efter 1790, dels for ikke at være afhængig af de chartrede skibe og deres meget blandede besætninger, dels for bedre at kunne kontrollere, hvad skibene egentlig foretog sig i Grønland.

Samtidig blev handelen endelig frigjort fra sin gamle økonomiske underordning under missionen. Lige fra Hans Egedes tid havde handelens hovedopgave været defineret som den at være

Den Kongelige Grønlandske Handels plads i København 1971.

Foto: Ib Tøpfer (1971).

økonomisk grundlag for den vigtigste aktivitet i landet, missionen. Og da denne havde etableret sig med missionærer i alle kolonier, betød det en stor udgift for handelen.

Men i slutningen af århundredet sejrede det rationalistiske syn overalt i Europa. Fornuften blev nu i alle forhold overordnet instans, og det betød, at nyttehensynet sejrede helt over f. eks. religiøse hensyn. Religionen bidrog jo ikke til øget velfærd og materiel udvikling og var derfor egentlig overflødig, og i Grønland gav dette nye syn sig i 1790'erne det udslag, at antallet af missionærer blev stærkt nedskåret og handelens økonomi tilsvarende forbedret – og at handelen som nævnt ikke længere betragtedes som underordnet missionen.

De gode år fik en brat ende, da Danmark-Norge blev kastet ud i krigen med England og i 7 år fra 1807 til 1814 næsten helt mistede forbindelsen med Grønland, hvor engelske hvalfangere til gengæld fik frit spillerum. Den danske handel gik i stå af mangel på varer til udhandling og på personale, anlæggene forfaldt, og den nyhvervede flåde af grønlandsskibe gik næsten helt tabt. Da krigen omsider sluttede, måtte KGH begynde næsten forfra under meget vanskelige vilkår, og det varede mere end 10 år, før tabene var genoprettet og økonomien igen begyndte at se fornuftig ud.

Monopolet.

Så længe det var en økonomisk byrde at forvalte den grønlandske handel, var

der ingen, der alvorligt anfægtede statens monopol derpå. Men så snart der var antydning af profit at lugte, begyndte kravene om privat handel og monopolets ophævelse. Det var mest den københavnske handelsstand, der stod bag disse krav, og de blev fremført allerede kort efter instruxen i 1780'erne. Da konjunkturerne for de grønlandske produkter i 1830'erne blev meget gunstige, og da hele tidens filosofi jo gik på liberalisme, blev der igen rettet stigende krav om adgang for private til at handle på Grønland. Kravene blev mødt med lige så stærk modstand, især fra Handelens direktør, Gede, der argumenterede ud fra en frygt for, at privat handel ville blive til skade for befolkningen.

Som en slags forsøg blev der dog givet en københavnsk købmand, Kall, tilladelse til at oprette privat handelsvirksomhed et enkelt sted på vestkysten, men da han dels ikke efterlevede den indgåede aftale, dels undlod at tage hensyn til befolkningens fortsatte erhvervsevne og endelig ikke kunne tilvejebringe et overskud, blev stationen nedlagt og eksperimentet ikke senere gentaget.

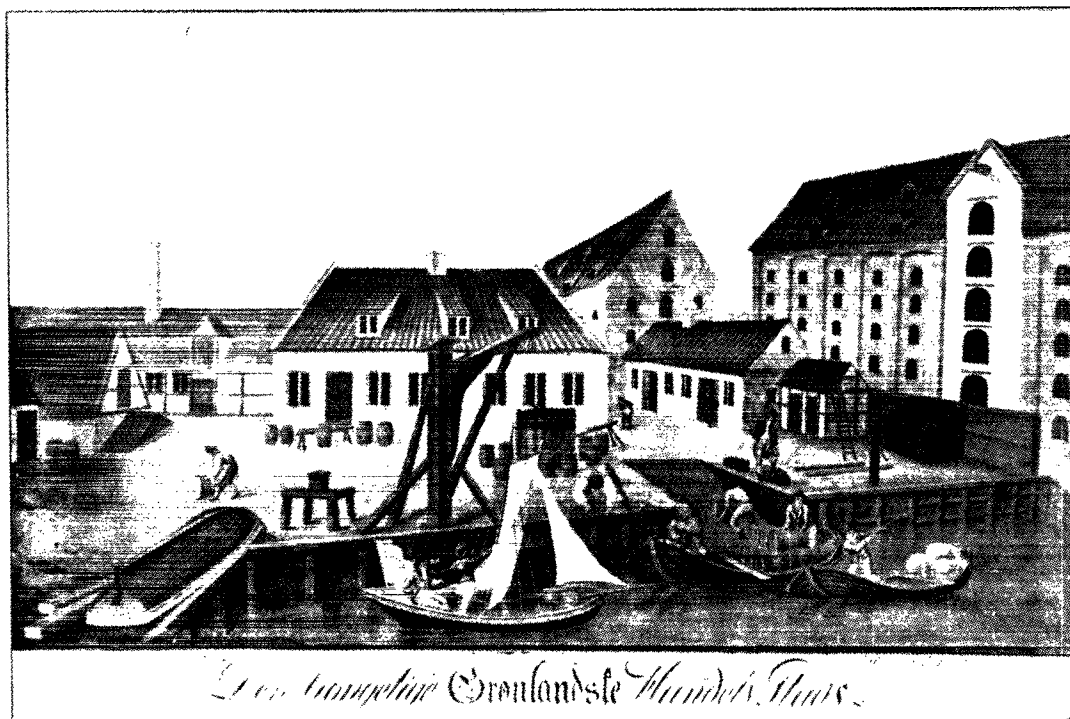
Omkring 1850 dukkede kravet op igen. Denne gang var det H. J. Rink, der kraftigt og konsekvent modsatte sig liberaliseringen og forsvarede monopolet i et helt forsvarsskrift i 1852. Og endnu en gang overlevede monopolet stormløbet (som til gengæld endelig fik bugt med det færøske monopol i 1857). Rinks hovedsynspunkt fremgår bl. a. af følgende citat fra ovennævnte bog: „De mangler, som turde findes, kan der kun

bødes på ved regeringens og den offentlige menings kontrol, men de vil aldrig kunne hæves ved concurrence eller frihandel, som enten vil ophæve sig selv eller i ethvert tilfælde gøre ondt værre.“

Alt mens disse slag blev udkæmpet, udvidede KGH sin rækkevidde ved anlæggelse af en række udsteder med en fast „udligger“ til varetagelse af handelen. Det betød naturligvis større effektivitet i indhandlingen, men også forøget risiko for, at der blev opkøbt for mange varer, så grønlanderne blottede sig selv.

Da Rink havde opgivet kampen mod den stigende reaktion i København og nedlagt sit embede, deltog KGH i provisorietidens almindelige tornerosesøvn og blev som hovedansvarlig for politikken i Grønland derfor også genstand for voldsomme angreb, da kritikken efter systemskiftet satte ind mod formynderriet i Grønland. Især krævede kritikerne handel og administration adskilt, så ingen enkelt institution fik for meget magt over grønlanderne. Dette lykkedes også, men viste sig hurtigt at være så upraktisk, at ordningen efter få års forløb blev ophævet og de forskellige grene forenet under een mand, Daugaard Jensen, som direktør for Grønlands Styrelse.

Da Socialdemokratiet kom til magten, blev grønlandspolitikken igen underkastet en kritisk undersøgelse, og igen stod monopolet for skud. Og denne gang bebudede den nedsatte kommission direkte, at monopolet principielt skulle ophæves, så snart det kunne forsvares, men man afstod stadig fra at gøre det straks.

Den Kongelige Grønlandske Handels plads 1810.

Til venstre tranbakker, i midten pladsmesterbolig og til højre pakhuset opført i 1767. (N. J. Bredal).

Og da så monopolet endelig skulle ophæves ved nyordningen 1950, blev det alligevel kun delvist, for man kunne stadig ikke undvære KGH, og diskussionen om, hvorvidt Handelen er gået for kort eller for langt i sin langsomme tilbagetrækning, er fortsat til denne dag, og jeg vil ikke blande mig i den diskussion. Men det er klart, at en virksomhed, der gennem en årrække i samme samfund varetager forsyningstjenesten, opkøb, behandling og eksport af produkter, rederi- og luftfartsvirksomhed, hoteldrift, pengevæsenet og postvæsenet, vil få så stor indflydelse på godt og ondt, at det ikke kan undgå at blive et stridens æble.

Efter denne korte historiske cavalcade vil jeg prøve at sætte focus på enkelte sider af handelens virksomhed gennem tiden og først på dens mandskab, de mennesker, der udgjorde KGH til enhver tid.

Mandskabet.

Det er uundgåeligt, at en stor virksomhed blandt sine ansatte vil have folk af alle typer, gode og onde, tykke og tynde, dovne og flittige, og KGH har ikke været nogen undtagelse. Der er mange eksempler på, at man langt op i det 19. århundrede udsendte matroser, der kom direkte fra tugthuset, til tider straffede for mord og mordforsøg. Og

Tranbrænderi på Tranøen ved Egedesminde.

Foto: Galster (1927). Copyright Arktisk Institut.

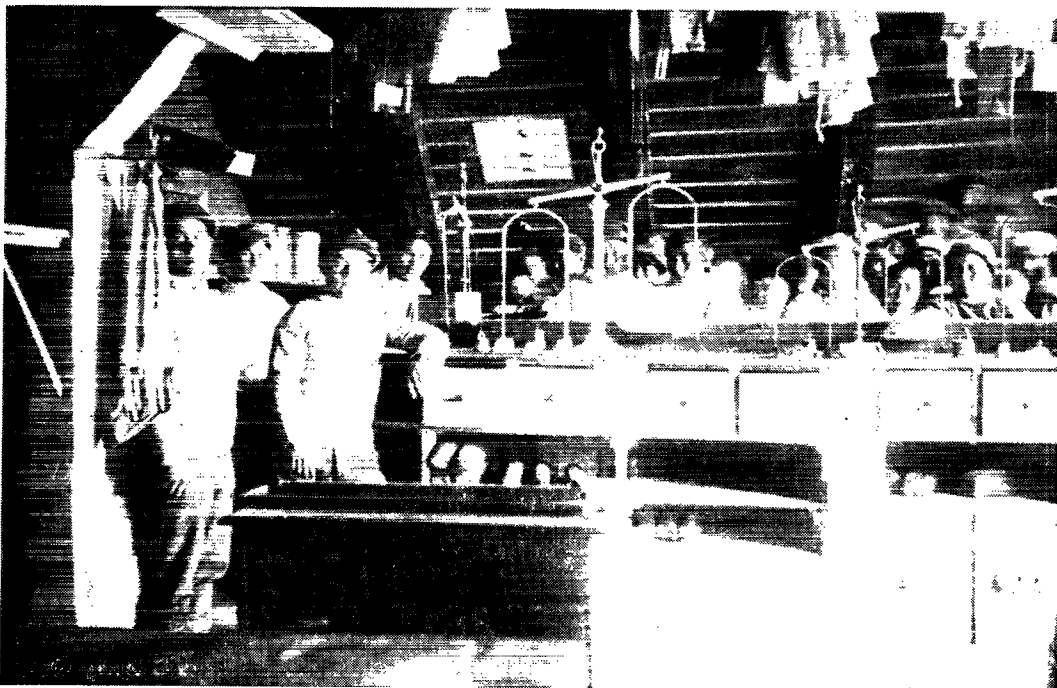
der er også mange eksempler på fortræffelige og brave folk, der passede deres arbejde og havde et upåklageligt forhold til befolkningen.

Det overordnede personale i Grønland ønskede naturligvis, at man hjemmefra sorterede de udsendte noget bedre, selvom de ikke var blinde for de sociale momenter i sagen, som det fremgår af følgende brev fra inspektør Fasting 1842: „Det være langt fra mig at kalde enhver, der overgår straf, en forbryder, eller at anse ham for tabt for samfundet. Tvertimod kan vistnok ofte et sådant menneske forbedres, når han kommer i en passende virksomhed og fjernes så langt som muligt både fra straffeanstalten og sine compliciti; og Grønland er vist et passende sted for slige forvildede mennesker.“

Men oftere frabad man sig bestemt

disse typer og fremhævede ikke sjældent de lokale folk på deres bekostning. Da købmand Lassen ved Julianehåb hjemsender en morder, skriver han til direktionen: „Det er nu forøvrigt min trængende bøn, at jeg for fremtiden må blive forskånet for danske matroser, der som alleroftest ikke har mere af mennesket end blot skabningen og kun altfor tit ved umoralske handlinger forarger de indfødte ... I min mangeårige virksomhed har jeg kun haft med meget få danske matroser at bestille, som jeg ikke med tampen i hånden har været nødsaget til at holde til sin pligt. Den nationale derimod er villig og ufortrøden og bør foretrækkes, så længe man ikke fra hjemmet formår at udsende moralske mennesker ...“

Hvadenten det nu var ud fra denne filosofi, af rent økonomiske eller af

Butikken i Julianehåb var indrettet på loftet i kolonibestyrerboligen.

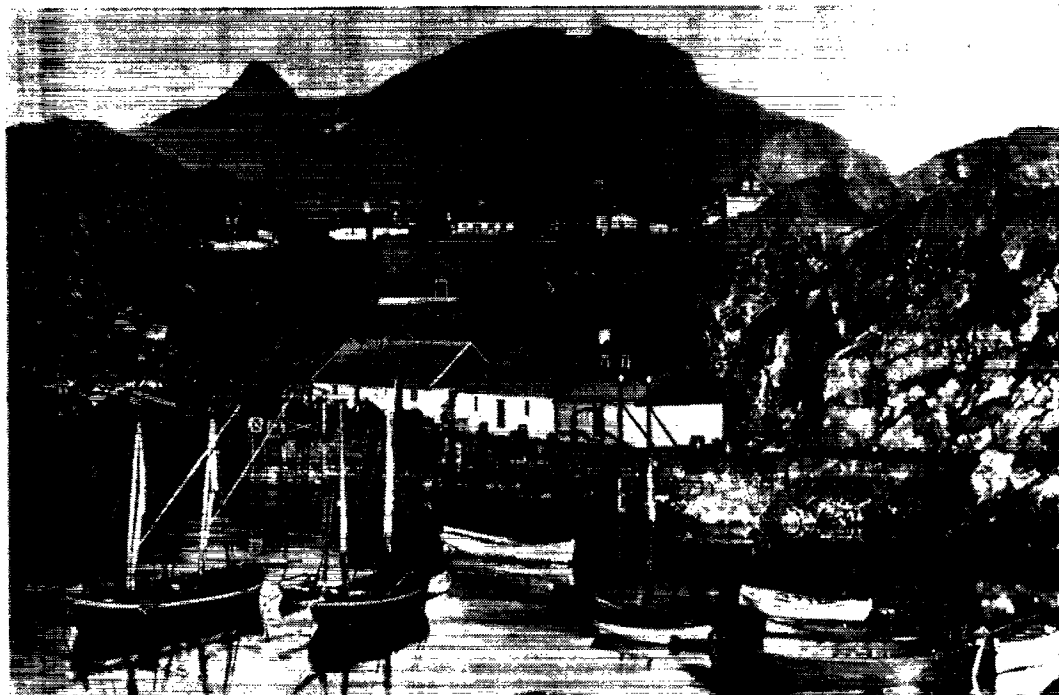
Foto: L. R. Hagensen (1919).

ideelle grunde: Handelens mandskabsstyrke blev efterhånden mere og mere grønlandsk, når bortses fra de helt ledende stillinger. Mens således næsten alle de første udliggere var danskere, blev det efterhånden skik i stigende grad at besætte disse stillinger med grønlændere, så meget mere som netop de danske udliggere tit havde giftet sig grønlandsk og stiftet familie med mange børn, som – opvoksede i et blandet miljø – egnede sig godt til at overtage de tidligere danske stillinger.

Iøvrigt var der ikke ret mange danskere i det hele taget. En dansk søkonstabel, der i 1863 besøgte Godthåb, melder, at der under Handelen foruden kolonibestyreren kun var en dansk båds-

mand og en bødker, begge grønlandsk gifte. Og netop i den periode faldt antallet af danske hurtigt. Fra 1855 til 1880 steg den grønlandske andel af Handelens personale fra 50 til 73 %.

Til gengæld var der i reglen tale om en livsstilling for det danske mandskab, og det betød naturligvis, at de lærte befolkningen og forholdene meget godt at kende og følte sig knyttet til landet (mens missionærerne under den danske mission i reglen tjente en kortere årække og vendte hjem til en egentlig livsstilling efter 5–10 års forløb. Det var også Handelens folk, der oftest giftede sig grønlandsk og dermed naturligvis kom meget nærmere ind på befolkningen.

Holsteinsborg set fra havnen.

Foto: H. Smidt (1960). Copyright Arktisk Institut.

Det fåtallige personale var iøvrigt ikke blot et grønlandsk fænomen. Under direktionen i København var der i 1827 følgende personale:

En bogholder og kasserer, 76 år, 44 år i tjenesten.

En underbogholder, 76 år, 44 år i tjenesten.

En korrespondent, 70 år, 45 år i tjenesten.

En revisor, 69 år, 30 år i tjenesten.

En assistent, 50 år, 29 år i tjenesten.

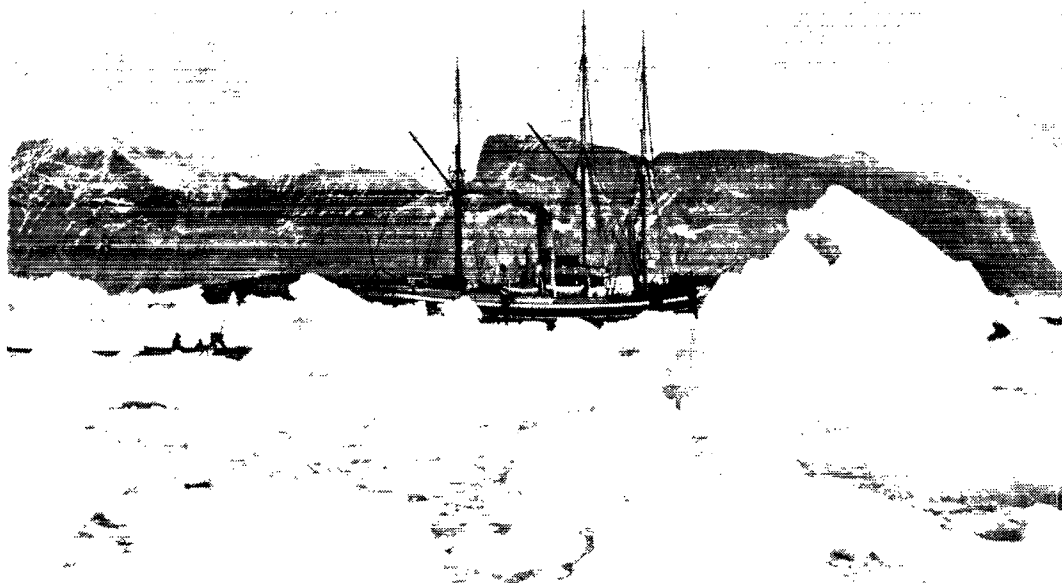
En ekstraassistent, 7 år i tjenesten.

En pakhusforvalter, 54 år, 30 år i tjenesten.

En pakhusforvalter, tidl. kolonibestyrelse, ca. 20 år i tjenesten.

Dengang var Parkinsons lov endnu ikke trådt i kraft, og man må i vore hektiske tider med vemod forestille sig den fredfyldte og lidet revolutionære stemning, der har rådet på Handelens plads dengang. Omvendt kan man måske ikke undre sig så meget over, at forretningsgangen var langsom, og at man i Grønland tit klagede derover.

Lønningerne var lave, svarende til datidens levestandard, og selvom der var procenter at tjene på indhandlingen, forsøgte dog mange at supplere indtægten ved lidt privat handel, selvom dette naturligvis var strengt forbudt. Ikke engang en lille saltet laks var det tilladt at hjemføre. Det var meget svært for København at kontrollere smugleriet, da

M/S Hans Egede i Umanak havn.

Foto: Krabbe (1908). Nationalmuseet.

også skibenes mandskab var stærkt ind-
draget i det. Længe fortalte man en
historie om en skibskaptajn, der blev an-
tastet ved udgangen fra Handelsens
plads med en rævehale dinglende ned
under frakkeskøderne. Selv missionæ-
rerne tog del i denne trafik og blev lej-
lighedsvis afsløret. Smugleriet var iøv-
rigt også medvirkende til, at rejserne
varede længere end nødvendigt, og at
det tit blev nødvendigt for et skib at
overvintrere, hvilket naturligvis ikke blot
var dyrt, men upraktisk for mandskabet
i Grønland, der måtte dele deres be-
skedne boliger med det overvintrende
mandskab – og på samme måde den
afmålte proviant.

De meget lange rejser og de mange
forlis bidrog selvfølgelig også til at
svække effektiviteten og den almindelige
kontrol – og sinke ekspeditionen af de
løbende sager. Det gjaldt rejserne i selve
Grønland, hvor en enkelt indkøbsrejse
kunne trække ud i uger og måneder
p. gr. af dårligt vejr, og hvor den en-
kelte købmand gang på gang måtte vur-
dere, om det var tilrådeligt at vove
pelsen og begive sig afsted, eller om
man skulle blive liggende på ubestemt
tid og vente på vejrbedring. Som et
enkelt eksempel på dette dilemma, hvor-
til enhver der har rejst på Grønland
vil nikke genkendende, kan jeg anføre
et citat fra en dagbog, købmand Mørch

i Sukkertoppen førte over en handelsrejse i november 1801:

„6., 7. og 8. Omløbende stormende vinde med stærk søgang og tykt vejr. Desformedelst lagt over i disse dage her i Brændevinshavnen.

9. Nordvest med stærk søgang og tyk luft. Ej heller har man idag turdet give sig ud og prøve at komme forbi Kangarsuk og over Bredfjorden, som vinden har været alt for skral.

10. og 11. I disse dage tror jeg sikkert, vi kunne være kommet over, men på folkenes anmærkning, at vi på den anden side af fjorden ikke kunne lægge løbet Stralsund op dermed, da den der altid faldt SO, lod jeg mig forsnakke til og at ligge over disse dage.

12. I dags formiddag, da det her blæste jævn østenvind, og det fra fjeldet af syntes godt og gørligt at komme over fjorden, gav jeg ordre til straks at forsøge at komme frem. Men da vi kom til næsset Kangarsuk, stillede det næsten af og satte en hul sø, som folkene sagde var sønden sø. Og da de forsikrede, at det ville være umuligt at komme tilbage igen, hvis vi fór længere mod næsset, ... gav jeg mit samtykke til igen at løbe her i havn.

13. Om morgenen kl. 9, fast ikke lyst, kommer lodsens Friderick og folkene, som jeg havde sendt til fjelds, og forkynder mig, at det nu blæste en jævn kuling af NO, med hvilken det vel var det bedste ned at liste sig. Det forstår sig, at der straks blev givet lov til at komme afsted.

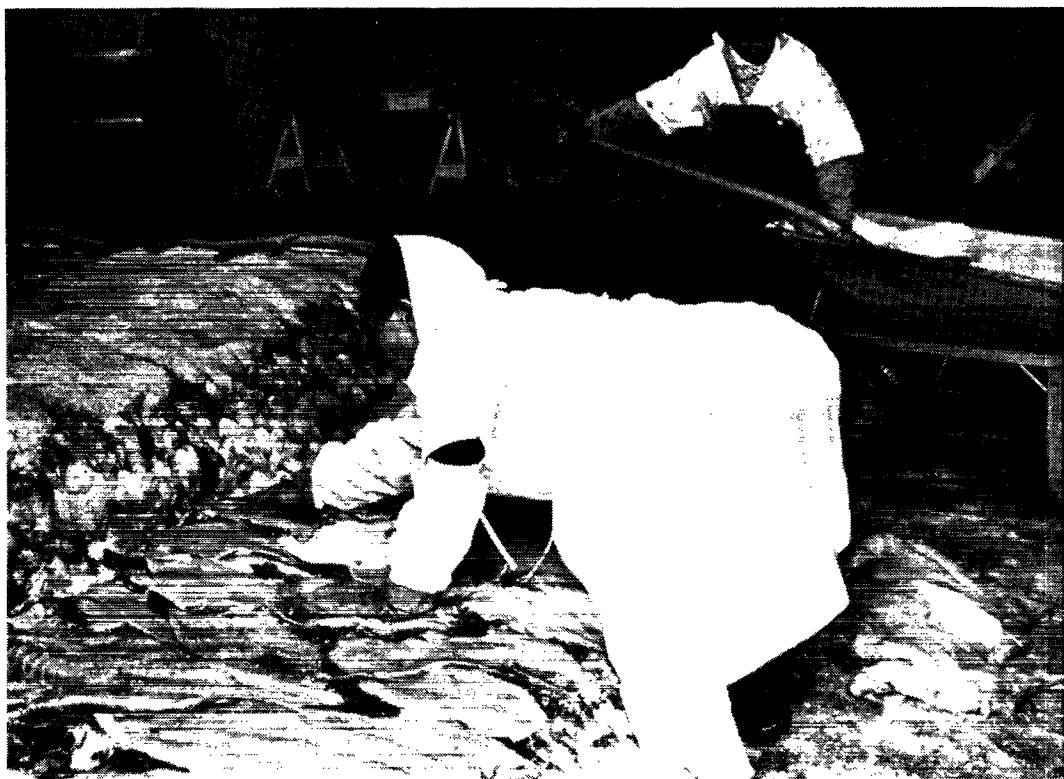
Imidlertid man halede landtovene og førte varp ud til at komme under sejl med, stillede NO af med kast af østen,

så vi derved blev sat i forlegenhed og vidste ikke, hvad vi skulle gøre. Jeg – ret ilde tilmode herover – vendende mig til Friderick, sigende: „Du er lods. Hvad synes dig? Skal vi give os ud med den vind?“ Hans svar var, at han havde sagt nok og ville nu ikke sige mere ...“

De måtte gå i havn igen, og først tre dage senere slap de ud – og sejlede så hjem. Den slags gjorde jo ikke driften billigere.

Men endnu værre var det, når man skulle over Atlanten. Igen blot et enkelt eksempel: En herrnhutisk missionær fra Lichtenau, som i 1804 havde fået permission efter 26 år i landet. Selve skibet afgik fra København 1803, men kom først til Julianehåb 27. maj 1804 efter overvintring ved Frederikshåb. Familien forlod så Lichtenau d. 18. juni og kom til Julianehåb dagen efter, men måtte vente en måned p. gr. af storis, før skibet endelig afgik d. 18. juli – for straks efter at søge nødhavn i Hollænderhavn, hvor det lå i 5 uger til 22. august. 3 dage efter forliste det i isen, og familien reddedes op på et skær, hvorfra den bjærgedes d. 3. september efter 10 dages forløb. Vinteren måtte så igen tilbringes i Lichtenau, indtil næste skib afgik 13. maj 1905 fra Julianehåb. Efter diverse besøg i andre kolonier og besvær med isen nåede skibet endelig Danmark 14. oktober – ca. 1½ år efter at rejsen først var tiltrådt.

Selvom skibskosten var kraftig, var den dog begrænset til de saltede og røgede varer og kunne på månedslange rejser let blive meget ensformig, og langt op i tiden var skørbugen en hyppig

Fremstilling af saltfisk på fabrikken i Egedesminde.

Foto: Rolf Müller.

gæst på skibene til Grønland. Her er en uges kostplan for middagen fra 1863:

Mandag: Hvidkålssuppe og flæsk.

Tirsdag: Gule ærter og salt lammekød.

Onsdag: Grød, stokfisk og kartofler.

Torsdag: Gule ærter og salt lammekød.

Fredag: Sveskevælling og røget flæsk.

Lørdag: Grød, stokfisk og kartofler.

Søndag: Gule ærter og flæsk.

— — —
Hvad man iøvrigt kan mene om de udsendte i kolonitiden: Pylrehoveder var de ikke. Datidens Grønland krævede en hårdførhed, som nutidens udsendte næppe forestiller sig. Som eksempel kan

nævnes en lille episode fra en hvalfangst ved Jakobshavn i 1787: „Assistent Dalager kom i kast med en desperat hval, som slog hans sluppe i splinter under hans fødder og slyngede ham langt bort på søen, hvor han arbejdede imod døden, sålænge kræfterne tillod det, men til sidst ikke kunne mere. I det sidste deciderende øjeblik kom der en sluppe til redning, og da hans hår endnu kunne nås i vandet, fattede man det og opdrog ham, uden at han var sig selv bevidst. Man bragte ham til land, og efter en times forløb begav han sig ud igen for at bjærge hvalen og bragte den lykkeligt ind tilligemed vraget af den sønderlagne sluppe.“

Forholdet til grønlænderne.

Når talen er om Handelens forhold til befolkningen, er det igen klart, at det i det daglige kom helt an på de enkelte. Nogle var hovne og kommanderende og prøvede at snyde grønlænderne, andre havde et udmærket forhold til dem, så noget generelt kan næppe siges. I mange henseender havde det hele nok et noget patriarkalsk præg – på godt og ondt.

Men alt i alt må man nok sige, at Handelens og grønlændernes interesser i vid udstrækning faldt sammen, og derfor faldt det naturligt at føre en politik, som også var til fordel for grønlænderne. Hvis Handelen skulle trives, var det nødvendigt, at fangsten trivedes, for det var den, Handelen levede af, og derfor måtte man være interesseret i, at grønlænderne bevarede deres fulde erhvervsevne.

Købmændene kunne nok være fristede til at få grønlænderne til at sælge alt, hvad de havde af spæk og skind, ikke mindst fordi købmændene fik procenter, men de vidste samtidig, at hvis fangerne ikke havde skind til kajaker og konebåde og hundeskagler og telte – eller spæk til at holde varmen og arbejds- evnen intakt, så ville det straks gå katastrofalt ud over fangsten til skade for alle parter.

På nogle områder var interessesammenfaldet helt klart. Hvis de to parter kunne samarbejde om f. eks. at fange en hval, kunne grønlænderne frit tage for sig af kød og mattak, mens Handelen var interesseret i spæk og barder. Men der var også konfliktpunkter. Grønlænderne elskede at tage på sommerfangst i fjordene efter ren og laks, men da

Handelen ikke kunne indhandle disse produkter, prøvede den at få grønlænderne til at blive ude ved kysten og fange sæl, og mangfoldige er de klager, der er gået hjem fra købmændene, om at grønlænderne midt i den gode fangsttid fjøtede rundt i fjeldene og skød rener i stedet for at skaffe gode indhandlingsvarer til KGH.

KGH ville også gerne have ræveskind, men da grønlænderne iøvrigt ikke var særligt interesseret i rævene og ikke havde brug for dem, kunne det gå ud over deres øvrige fangst, hvis de brugte for meget tid på rævefangsten.

Handelen ønskede også af hensyn til produktiviteten at bibeholde den spredte bosættelse og kom her i konflikt med missionens, især den herrnhutiske missions interesser, der gik ud på at samle grønlænderne så meget som muligt for at have dem under kontrol og påvirkning.

Ellers var det mest omvendt: At det var missionen, der støttede grønlænderne overfor Handelen. Der var jo hele perioden igennem en vis rivalisering mellem de to institutioner. Missionen betragtede sig fra starten – for så vidt historisk med føje – som det primære, og Handelen blot som missionens økonomiske grundlag, mens handelsfolkene konstant ærgrede sig over missionen, fordi udgifterne til den forhindrede Handelen i at få det overskud, den ellers tilstræbte, og købmændene benyttede tit nok deres kontrol over varetilførslerne og dermed over de materielle goder til at gøre livet surt for præsterne. Og deres uvilje blev ikke mindre af, at præsterne følte sig kaldede til at op-

KGH's renavlsstation i Itivnera i Godthåbsfjorden.

Foto: KGH's arkiv.

træde som moralens vogtere overfor Handelens ofte noget verdsligt sindede personale, og det så meget mere, som det kunne være svært for de gode præstemænd at fremstille den nye moral-kodex tilstrækkeligt overbevisende, hvis deres egne landsmænd på overbevisende måde overtrådte den.

Endelig kom hertil selve Handelens utaknemlige rolle i forhold til grønlænderne. Det var den, der var ansvarlig for de opsendte varer og deres kvalitet, som måtte tage imod de mange klager der kom, berettigede som uberettigede.

Det var den, der i dårlige fangsttider måtte låne grønlænderne proviant, for at de ikke skulle sulte og deres erhvervs-evne blive ødelagt – og som så, når fangsten vendte tilbage, skulle inddrive tilgodehavendet hos grønlænderne. Det var den, der skulle klassificere grønlændernes produkter og dermed tit betale mindre for dem, end grønlænderne selv havde ventet. Da missionens folk i mange henseender havde interesser fælles med grønlænderne som forbrugere, var det en ret let opgave for dem at stå som grønlændernes venner, når der var et modsætningsforhold til KGH.

Det var jo også Handelen, der havde ansvaret for ordenens opretholdelse og for straffeforanstaltninger, når det var aktuelt. I København ønskede man i visse tilfælde at skride hårdt ind overfor f. eks. tyveri fra Handelens pakhuse el. lign., og flere gange blev det pålagt købmændene at foretage legemlig afstraffelse af sådanne grønlandske syndere med offentlig tamp under hejset flag eller hvad det nu kunne være. Men de fleste købmænd, der nok kunne være barske overfor deres eget mandskab, var meget utilbøjelige til at gribe til tvangsmidler overfor grønlænderne. De var simpelthen klar over – efter tit mange års ophold i landet, at et godt forhold til grønlænderne simpelthen var betingelsen for, at Handelen kunne trives, – og at det aldrig kunne nytte at sætte hårdt mod hårdt overfor en befolkning, der var i stort overtal, som var bevæbnet, og som forstod at bruge våbnene med eminent dygtighed. De kendte også grønlændernes sind og vidste, at lige så fredelige og medgørlige de var, når man behandlede dem ordentligt, lige så trodsige og desperate kunne de blive, hvis de blev drevet for langt ud.

Som illustration vil jeg citere en indberetning fra købmand Fleischer i Umanak fra 1824, da han afslog at straffe en grønlænder: „Grønlænderne, der er et frit folk, der slet ingen love eller overherrer erkender, må, af dem, som daglig har noget med dem at bestille, omgås meget varlige, dersom de vil tænke at leve imellem dem. Når jeg ved en sådan lejlighed afgør sagen selv med grønlænderen, så ... når jeg har sagt ham min mening ..., så er det forglemt

af ham og mig. Tiltaler jeg dem derimod eller giver dem bøde eller melder det videre til inspektøren, så ... lader de al deres vrede gå ud over købmanden ved idelig at drille ham og gøre det ene spilop ovenpå det andet. – Efter min mening er det en sand nødvendighed for nogle få europæere, der skal leve blandt en nation, der ej stå under love, at de søger så meget som muligt at leve på en venskabelig fod med dem.“

Den slags indberetninger undlod ikke at gøre indtryk i København. I en udtalelse fra direktionen til direktør Holbøl 4 år senere hedder det således: „Handelens ve og vel, dens ejendommers sikkerhed, ja, europæernes personlige sikkerhed, beror jo i grunden på den moralske agtelse, de bør søge at vinde hos de indfødte, og hvorved skal de erhverve sig samme uden ved orden og gode sæder.“

Konfliktmulighederne var til tider mange, og ofte måtte Handelen lægge ryg til upopulære foranstaltninger. F. eks. var spredningen af befolkningen måske nok fornuftig set i en større sammenhæng, men grønlænderne selv var nu og da stærkt imod udflytning, som da grønlænderne ved Umanak nægtede at efterkomme direktionens ordre om udflytning, fordi det stred mod deres tradition og interesser. Også ved hvalfangststationerne kunne der være en stærk interesse i at blive boende mange sammen for bedre at kunne drive jagten på de store dyr i fællesskab.

Også m. h. t. butiksvarene var Handelen tit i et svært dilemma. På den ene side ønskede man ikke at forvænne grønlænderne og friste dem med unødvendige varer og gøre dem afhængige

Julianehåb.

Foto: Rolf Müller (1972).

af dem. På den anden side ville man gerne kunne tilbyde dem varer, som virkelig motiverede dem for at producere noget mere, og det var jo netop tit luksusvarer: Kaffe, tobak, sukker, kiks o. l., – og desuden var grønlænderne jo også mennesker, der havde et naturligt krav på at få deres del af de varer, der kunne sætte kulør på en tit meget hård

og grå tilværelse. Men balancen var hårfin. Man kunne meget let komme til at friste grønlænderne over evne, så de solgte alt hvad de ejede for at få fat i nogle af de eftertragtede varer, som da de f. eks. iflg. en opgørelse fra Jakobs-havn i 1844 på fem måneder af 809 fangede sæler havde solgt skindene af de 798.

Afhængigheden af datidens luksusvarer, især kaffe og kandis, var så stor netop i denne periode, at beklagelserne herover på mange måder kan minde om dem, man idag hører om spiritusforbruget. Og det hjalp ikke meget, at man forhøjede priserne på disse varer og istedet sænkede dem på træ og glas m. m. til husbygning og andre nødvendighedsartikler.

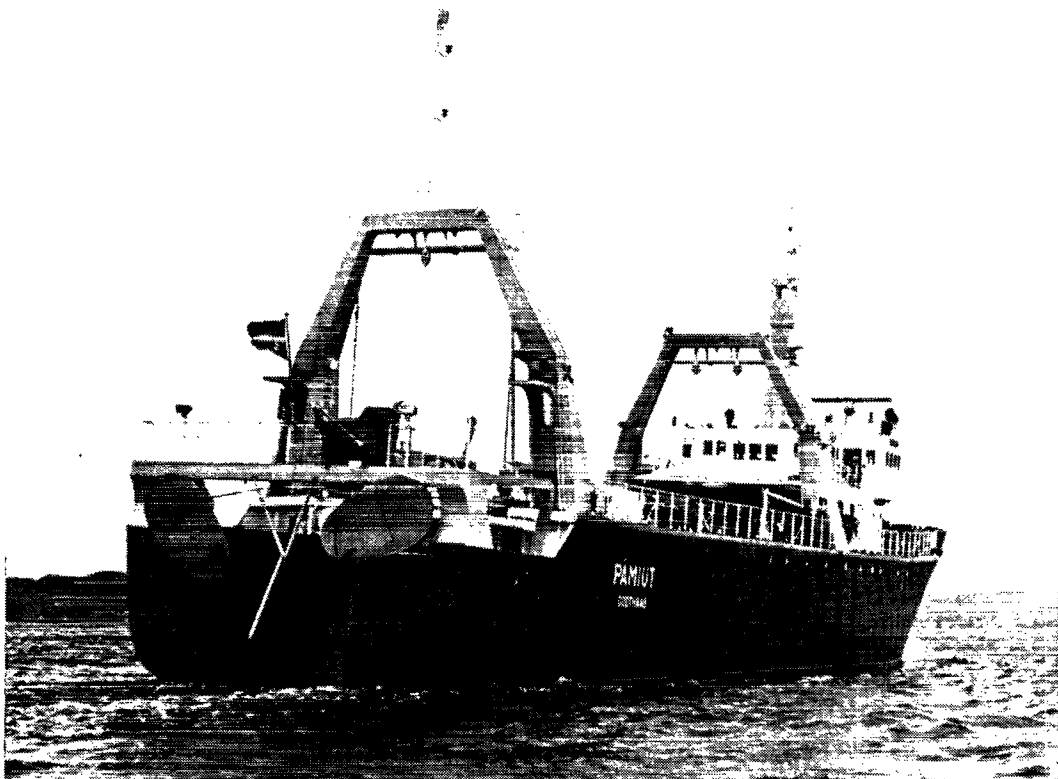
Handelen bevarede gennem hele perioden princippet om et meget begrænset udbud, men der var alligevel tale om en broget beholdning i en grønlandsk butik i datiden. Som eksempel skal anføres de varemængder, der i året 1837–38 blev solgt ved kolonien Sukkertoppen:

Shirting, trykket	alen	73
Hørlærred	—	215
Lærred	—	135
Shirting	—	751
Hampelærred	—	388
Bomuldstøj	—	28
Sirts, moderne	—	275
Vadmel, hvidt	—	96
Trøjer, færøske, jyske	stk.	96
Bukser, sejl- el. ravndug ...	—	15
Ravndug	alen	603
Krudt	pd.	316
Bly	—	462
File	stk.	113
Synåle, slebne	—	6783
Ulomikker	—	54
Pilejern	—	33
Kamme	—	44
Knive	—	45
Sakse	—	15
Dukketøj	—	2
Violinstrengge	—	31
Thekedler	—	8

Kaffekopper	par	162
Tallerkener	stk.	56
Sæbe	pd.	8
Granstager	stk.	2
Brædder	—	76
Kaffe	pd.	2807
Kandis	—	1275
Sukker	—	176
Svedsker	—	86
Rosiner	—	62
Risengryn	—	4566
Tobak	—	1234

Handelen havde også alle handlendes dilemma: Skal man sælge billige og ikke så fine varer — eller dyre og gode. Det har jo været en almindelig tro, at grønlanderne var nogle naive naturbørn, som man kunne prakke alt på, også dårlige varer, men købmændene klager gentagne gange ligefrem over grønlandernes store pris- og kvalitetsbevidsthed. Dels måtte de jo bruge varerne på deres meget isolerede steder, hvor de kun vanskeligt kunne erstattes, og derfor var de naturligvis meget interesserede i kvaliteten, dels var grønlanderne gennem lang handel med hvalfangere af forskellig slags blevet drevne handelsfolk, der kendte værdien af deres og købmandens varer, så de var slet ikke så nemme at snyde, som man har troet.

Som eksempel kan nævnes upernavikkerne, der skønt afsides boende og nys koloniserede allerede omkring 1780 var så prisbevidste, at en forhøjelse af tobaksprisen afstedkom stærke reaktioner. Da assistenten meddelte fangerne de nye priser, „blev de ligesom desperate og omringede ham“. Og da stigningen blev begrundet med kongelig ordre,

Hæktrawleren „Pamiut“.

Foto: S. Abrahamsen (1971).

erklærede grønlænderne, at „når de ikke nu fik lige så meget for deres skindvarer som tilforn, da ville de ikke lade den store herre (kongen) få et skind“. Og der blev ikke indhandlet eet stykke skind, så købmanden måtte genindføre den gamle pris.

Samme købmand blev også tvunget til at hjemsende 29 blikkedler, der var blevet rustne og derfor ikke kunne sælges til grønlænderne, „da de er meget nøyeseende på varer, der har taget skade.“

Reaktionerne viser også, hvor svært det kunne være for KGH at forhøje

priserne på luksusvarer for at dæmpe forbruget.

— — —

Et særligt problem havde købmændene med at udvælge de grønlændere, der skulle gøre tjeneste ved Handelen. Både for KGH selv, samarbejdet og arbejdets udførelse var det selvfølgelig en fordel at ansætte de dygtigste og flittigste grønlændere, men da disse som regel samtidig var de bedste og mest effektive fangere, skadede man erhvervet ved at ansætte dem. Og Handelens ledelse på-

lagde da også konsekvent købmændene kun at ansætte de dårlige fangere, så der ikke gik noget fra det bærende erhverv. Men det var fristende at se væk fra pålægget og ansætte de dygtige folk, specielt da man begyndte at grønlandisere Handelen og overlade nye og ansvarsfulde poster til grønlænderne.

Kritikken af KGH.

I tidens løb er der rettet meget og skarp kritik mod Handelen. I ovenstående er nok nævnt de fleste af de punkter, hvor kritikken kunne sætte ind: Blottelsen af Grønlænderne ved plyndring for nødvendige varer, stift og dyrt handelssystem, udygtighed, for dårlige varer, magtmisbrug, ødelæggelse af erhvervet ved brug af dygtige fangere, fordærvelse af befolkningen med luksusvarer, formynderi, snyderi, brutalitet, for lave priser til grønlænderne o. s. v.

Der skal ikke her søges at se væk fra alle disse forhold, som der sikkert tit har været grund til at kritisere. Men i anledning af fødselsdagen har jeg lyst til ikke at trampe mere i dem, men i stedet nævne nogle enkelte forhold, som man må have med i betragtning, når man skælder ud på den historiske handel – som en slags forklaring og måske i visse tilfælde undskyldning:

1) Da KGH begyndte sin virksomhed, var det ikke længere spørgsmålet, om der skulle være handel eller ikke, – men om hvordan den skulle være. Man kan altså ikke bebrejde KGH, at den handlede, for det var den sat til at gøre.

2) Kritikken er som oftest kommet fra Handelens fødte fjender – dels de private købmænd i København, dels de

rivaliserende missionærer og endelig fra handelspartnerne, grønlænderne, der som før fortalt naturligvis tit måtte komme i modsætningsforhold til KGH.

3) De lange afstande, den lange rejsetid, den totale isolation gjorde enhver effektiv kontrol særdeles vanskelig og langsommelig.

4) Den samme faktor gjorde det meget svært at bevare varernes kvalitet, når de skulle fragtes i måneder i fugtige og saltvandsgennemtrukne lastrum. De kolde og tit fugtige butikker og lagerum i selve Grønland virkede i samme retning (samtidig med at de systematisk ødelagde de ansattes helbred).

5) Der var naturligvis altid stor forskel på den pris, en grønlander fik for sit skind og den pris, Handelen senere fik for skindet i København. Men når man betænker, hvor meget en liter mælk eller et æg idag stiger i Danmark på den korte og hurtige vej fra bonden til mælkeudsalget, kan det egentlig ikke undre, at det samme gør sig gældende i endnu stærkere målestok for en vare, der skal hentes i robåd i døgnlange sejladser ude på afsides grønlandske bopladser, derefter fragtes i måneder over Atlanten med stor fare for forlis, inden den kan landes og behandles og sælges i København.

6) Handelen har tit måttet fungere efter politiske direktiver, som den ikke selv har sympatiseret med.

7) Man må ved bedømmelse af Handelens gerninger hele tiden betænke, hvad alternativet hertil i givet fald ville være, nemlig i bedste fald det danske private handelsinitiativ på koncessionsbasis, – i værste fald fremmede handels-

folk på togter i Nordatlanten, sådan som det var tilfældet hos eskimoerne i Labrador. Alle skavanker til trods betød KGH dog en vis beskyttelse af grønlænderne mod total udnyttelse og ødelæggelse, en vis kontrol med, hvad der skete. Og det er sikkert ikke tilfældigt, at trods nyordning og modernisering

arbejder KGH stadig på sin gamle arbejdsplads, og gør det – og har i årtier gjort det – under den lidet inspirerende devise: „Egentlig ville vi gerne være fri for jer – men vi kan bare ikke helt undvære jer.“

Men også i det ligger der en anerkendelse, som er ikke helt ringe endda.